

Світлана БАДЕР,

orcid.org/0000-0002-9225-423X

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри дошкільної та початкової освіти

Луганського національного університету імені Тараса Шевченка
(Старобільськ, Луганська область, Україна), svetmira23@meta.ua

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД У ФОРМУВАННІ ЦІННІСНО-СМІСЛОВИХ ОРІЄНТАЦІЙ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Стаття присвячена проблемі формування ціннісно-сміслових орієнтацій майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти (ЗДО), що розглядається з точки зору системного підходу. Автор аналізує категорії «система», «системний підхід», доходючи висновку, що процес формування ціннісно-сміслових орієнтацій майбутніх вихователів ЗДО у процесі фахової підготовки можна розглядати як складну соціально-педагогічну систему. Це зумовлено низкою причин:

по-перше, особистість майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти є складною системою, з одного боку, та являє собою складову частину системи освіти – з іншого;

по-друге, сукупність ціннісно-сміслових орієнтацій майбутнього вихователя є системною характеристикою, адже являє собою окрему підсистему, що інтегрована в систему особистості студента;

по-третє, процес професійної підготовки майбутнього вихователя також можна вважати складною соціально-педагогічною системою, компонентами якої є: концептуальна основа, мета, зміст та засоби здійснення професійної підготовки, суб'єкти освітнього процесу, безпосередньо освітній процес та система управління ним;

по-четверте, система формування ціннісно-сміслових орієнтацій майбутнього вихователя у фаховій підготовці має власну структуру (компоненти: концептуальний (ціннісно-сміслова парадигма, системний, синергетичний, особистісний, рефлексивно-діяльнісний, компетентнісний, середовищний та герменевтичний підходи); мотиваційно-цільовий (мета, завдання); суб'єкт-суб'єктний, змістовний (освітня, виховна, психологічна робота з майбутніми вихователями; підготовка науково-педагогічних працівників до формування ціннісно-сміслових орієнтацій майбутніх вихователів); середовищний, технологічний (форми, методи й етапи роботи щодо формування ціннісно-сміслових орієнтацій майбутніх вихователів); рефлексивно-результативний).

Ключові слова: система, системний підхід, цінність, ціннісно-сміслові орієнтації, система формування ціннісно-сміслових орієнтацій майбутніх вихователів ЗДО у фаховій підготовці.

Svitlana BADER,

orcid.org/0000-0002-9225-423X

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Preschool and Primary Education
Lugansk Taras Shevchenko National University
(Starobelsk, Lugansk region, Ukraine), svetmira23@meta.ua

SYSTEMIC APPROACH TO FORMATION VALUE-SENSE ORIENTATIONS OF FUTURE EDUCATORS OF KINDERGARTEN

The article is devoted to the problem of formation value-sense orientations of future educators of kindergarten (IPE) which is considered from the point of view of systematic approach. The author analyzes the categories «system», «system approach», concluding that the process of formation value-sense orientations of future educators of kindergarten in the process of professional training can be considered as a complex socio-pedagogical system. This is due to a number of reasons:

firstly, the identity of the future educator of kindergarten is a complex system on the one hand and is a component of the education system on the other;

secondly, the set of values-sense orientations of future educator of kindergarten is a system characteristic, because it is a separate subsystem that is integrated into the student's personality system;

thirdly, the process of professional training of the future educator of kindergarten can also be considered as a complex socio-pedagogical system, the components of which are: conceptual basis, purpose, content and means of training, subjects of the educational process, directly the educational process and management system;

fourthly, the system of formation of value-sense orientations of the future educator of kindergarten in professional training has its own structure. The components of such system are: conceptual (value-sense paradigm, systemic, synergetic, personal, reflexive-activity, competent, environmental and hermeneutical approaches); purpose, task; subject-subjective;

meaningful (educational, psychological work with future tutors; preparation of scientific-pedagogical workers for the formation of value-sense orientations of future educator of kindergarten); environmental; technological (forms, methods and stages of work on the formation of value-sense orientations of future educator of kindergarten).

Key words: *system, systematic approach, value, value-sense orientations, system of formation of value-sense orientations of future educator of kindergarten in the process of professional training.*

Постановка проблеми. Активна розбудова суверенної української держави, розвиток громадянського суспільства вимагають від системи вищої освіти підготовки фахівців-професіоналів, які не лише мають необхідні знання, відповідні уміння та навички, а й володіють багатим внутрішнім світом, орієнтуються у власній діяльності на загальнолюдські цінності. Особливого значення проблема формування цінностей та ціннісних орієнтацій набуває, коли йдеться про майбутніх педагогів, адже саме вони є транслятором цінностей для підростаючого покоління. З іншого боку, політична та соціально-економічна нестабільність в Україні провокують падіння рівня духовності та переорієнтацію системи цінностей більшості населення, що вимагає формування ціннісно-сміслових орієнтацій особистості вже на ранніх етапах розвитку, починаючи з дошкільного віку. Відповідно, вкрай важливою є системна професійна підготовка майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти (далі – ЗДО) на аксіологічних засадах, формування в них ціннісно-сміслових орієнтацій.

Аналіз досліджень. Проблема формування цінностей та ціннісно-сміслових орієнтацій майбутніх вихователів у науковому полі представлена низкою досліджень, зокрема: студії, присвячені ідеям професійної підготовки майбутніх педагогів на аксіологічних засадах (Н. Асташова, Л. Михальцова, Г. Михеева, Т. Сергеева, В. Сластьонін, О. Спіріна, О. Сухомлинська, Н. Шемигон); розробки, що віддзеркалюють вплив аксіологічного середовища ЗВО на становлення системи цінностей майбутніх педагогів (Л. Коняєва, Т. Олинець, В. Повзун, О. Суходолова); роботи, що містять теоретико-методичні засади формування ціннісних та професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх вихователів ЗДО (Г. Андрюніна, О. Горбатова, С. Камінська, О. Лисенко, О. Падалка та ін.).

Натомість означену проблему важливо розглядати з точки зору системного підходу, що забезпечить урахування всіх чинників, що його детермінують та впливають на нього.

Отже, **метою статті** є дослідження проблеми формування ціннісно-сміслових орієнтацій майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти з точки зору системного підходу.

Виклад основного матеріалу. Передусім зазначимо, що в довідковій літературі визначено

сутність дефініції «система» як визначений порядок у розташуванні і зв'язку дій; форма організації чого-небудь; щось ціле, що являє собою єдність закономірно розташованих і взаємопов'язаних частин, те, що стало нормальним, звичайним, регулярним (Докучаєва, 2013: 57–100).

Своєю чергою системний підхід є одним із найбільш поширених у філософській та психолого-педагогічній науці та аналізується у розвідках В. Афанасьєва, І. Блауберга, С. Гончаренко, В. Садовського, Т. Кочубей, Е. Юдіна та ін. Більшість учених визначають систему як певний порядок у розташуванні та зв'язку дій; форму організації чого-небудь; щось ціле, що представляє собою єдність закономірно розташованих частин, що перебувають у взаємному зв'язку. З іншого боку, системний підхід розуміється як один із головних напрямів методології спеціального наукового пізнання та соціальної практики, мета і завдання якого полягають у дослідженні певних об'єктів як складних систем (Кочубей, Іващенко, 2014: 6, 9).

Саме системний підхід дає можливість розглянути будь-який об'єкт як сукупність певних елементів, що знаходяться у взаємозв'язку між собою. Це стосується і процесу професійної підготовки майбутніх фахівців, зокрема майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти й процесу формування в них ціннісно-сміслових орієнтацій. З точки зору методологічних засад означеної проблеми системний підхід посідає загальнонауковий рівень, що дає можливість розглянути кожен компонент системи формування ціннісно-сміслових орієнтацій майбутніх вихователів ЗДО у процесі фахової підготовки.

Зауважимо, що вибір системного підходу до формування ціннісно-сміслових орієнтацій майбутнього вихователя зумовлено низкою причин. Перш за все, особистість майбутнього вихователя закладів дошкільної освіти також є складною системою, з одного боку, та являє собою складову частину системи освіти – з іншого. Тут вбачаємо слушною думку І. Галяна, який зазначає, що «особистість водночас як самоорганізувальна система, так і суб'єкт діяльності, утворений цією системою, сама наділена системотвірною здатністю. Її системотвірність виявляється на кожному етапі свого розвитку, формуючи власну складну багаторівневу структуру психічної організації, одним із

компонентів якої і є система цінностей» (Галян, 2017: 37–40).

Автор відносить людину до таких систем, які здатні до самоорганізації, що є умовою їхнього саморозвитку. Детермінантом існування такої системи є взаємодія, що ґрунтується на відповідності. І. Галян пояснює це так: «щоб взаємодія взагалі стала можливою, необхідна така відповідність різних сторін (систем), коли кожна з них бачить в іншій «своє інше», нехай ще таке, що не стало справді своїм, однак, не присвоївши яке, тобто не включивши до власної системи, сумнівним може бути стійке існування системи» (Там само: 47).

Говорячи про майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти, відзначаємо, що у процесі фахової підготовки вони активно взаємодіють з освітнім середовищем закладу вищої освіти (далі – ЗВО) як педагогічною системою, інтеріоризуючи відповідні цінності лише за умови відповідності їх власній, вже існуючій системі цінностей. На цьому етапі відбувається нібито зіткнення двох систем – особистості студента та середовища ЗВО, у результаті чого перша система трансформується (ступінь такої трансформації залежить від стійкості системи, ступеня її сформованості та характеристик тих систем, що чинять вплив), «зайві» елементи покидають систему, додаються нові, в результаті чого попередня система оновлюється, набуваючи нового змісту.

Отже, особистість майбутнього вихователя ЗДО є складною системою, активним суб'єктом освітнього процесу закладу вищої освіти, з одного боку, та компонентом системи формування ціннісно-сміслових орієнтацій майбутніх вихователів у фаховій підготовці – з іншого.

По-друге, сукупність ціннісно-сміслових орієнтацій майбутнього вихователя є системною характеристикою, адже являє собою окрему підсистему, що інтегрована в систему особистості студента.

У науковій психологічній літературі ціннісно-сміслова сфера особистості тлумачиться як внутрішній конструкт, сутність якого полягає у самовизначенні особистості в процесі власного життя (у різних видах діяльності, поведінці, взаємодії з оточуючими тощо), що спонукає людину діяти (Яницький, 2013). Відповідні ціннісно-сміслові орієнтації майбутніх вихователів розуміємо як інтегративне утворення особистості, стійку спрямованість на ті чи інші професійні цілі, що мають для студента смислове значення та на певні засоби досягнення таких цілей.

Ґрунтуючись на психолого-педагогічних дослідженнях з проблеми формування ціннісних та цін-

нісно-сміслових орієнтацій студентів (О. Москаленко, Ю. Пелех, А. Сірій, М. Яницький), можемо констатувати, що структурними компонентами відповідної підсистеми стосовно майбутніх вихователів є:

– ціннісно-мотиваційний – віддзеркалює ціннісне ставлення до майбутньої професії та дитини, бажання отримувати та вдосконалювати необхідні для цього знання, уміння та навички, постійно самовдосконалюватись;

– емоційний – адже формування ціннісно-сміслових орієнтацій особистості відбувається під впливом різних емоцій;

– когнітивно-смісловий – синтезує в собі знання, уявлення про цінності (від загальнолюдських до особистісних) та смисли, їхню структуру та ієрархію, механізми формування ціннісно-сміслових орієнтацій особистості;

– операціонально-рефлексивний компонент у структурі ціннісно-сміслових орієнтацій майбутніх вихователів пов'язаний з майбутньою професійною діяльністю, що має будуватися на аксіологічних позиціях, тобто вихователь має володіти різним спектром умінь та навичок взаємодії із суб'єктами освітнього процесу на засадах гуманізму, визнаючи людину як найвищу цінність.

Таким чином, система ціннісно-сміслових орієнтацій майбутнього вихователя має свою структуру та органічно вплітається в систему його особистості.

По-третє, процес професійної підготовки майбутнього вихователя також можна вважати складною соціально-педагогічною системою, оскільки він вміщує в собі низку складників. Тут є слушним визначення Л. Зданевич: «під системою професійної підготовки майбутніх вихователів <...> розуміється замкнута об'єктивна єдність пов'язаних між собою елементів, упорядкованих за певними принципами та визначеними метою і завданнями її функціонування, що має розроблені форми, засоби та методи, які забезпечують прикінцевий результат» (Дубасенюк, 2015: 190).

Т. Танько визначає професійну підготовку майбутніх вихователів з точки зору її результату – це система організаційних та педагогічних заходів, які забезпечують формування в особистості професійної спрямованості, системи знань, навичок, умінь і професійної готовності, що своєю чергою визначається як суб'єктивний стан особистості, яка вважає себе здатною і підготовленою до виконання певної професійної діяльності та прагне її виконати (Танько, 2004).

Більш узагальнене розуміння системи фахової підготовки майбутніх вихователів дітей

дошкільного віку подає Г. Беленька: «цілісний комплекс структурних елементів, що перебувають між собою у певних зв'язках і стосунках, взаємодіють один з одним і утворюють цілісну єдність». Результатом такої підготовки є сформована професійна компетентність майбутнього вихователя, що вміщує в собі: систему фахових знань і умінь, професійні здібності і професійно значущі риси особистості (Беленька, 2006).

До складників такої підготовки Л. Зданевич відносить: майбутніх фахівців у галузі дошкільної освіти (кого навчати?); навчальні дисципліни відповідно до навчального плану (чого вчити?); процес управління навчанням (як вчити?); викладачів та інших суб'єктів освітнього процесу ЗВО (хто навчає?) (Дубасенюк, 2015: 179).

Отже, процес професійної підготовки майбутнього вихователя, беззаперечно, являє собою складну педагогічну систему, що вміщує такі компоненти:

- концептуальну основу, мету, зміст та засоби здійснення професійної підготовки;

- суб'єктів освітнього процесу (здобувачі освіти, викладачі, адміністрація тощо);

- безпосередньо освітній процес, що вміщує в собі різні форми його організації (лекції, практичні заняття, інші форми), різні види педагогічних практик, позааудиторну роботу з майбутніми вихователями, а також самоосвітню діяльність майбутніх фахівців дошкільної галузі;

- систему управління освітнім процесом.

Такі компоненти професійної підготовки майбутніх вихователів складають органічну єдність, і за умови неефективного функціонування одного з них система набуває рис слабкості. Тоді існує ймовірність, що результат професійної підготовки – готовність до професійної діяльності – буде мати низькі показники.

По-четверте, система формування ціннісно-сміслових орієнтацій майбутнього фахівця дошкільної освіти у фаховій підготовці має власну структуру, компонентами якої є:

- концептуальний (наукові підходи, принципи, ідеї, на яких ґрунтується означена система), що представлено такими парадигмами, підходами та ідеями, як: ціннісно-сміслова парадигма – на філософському рівні; системний та синергетичний підходи – на загальнонауковому рівні; особистісний, рефлексивно-діяльнісний, компетентнісний, середовищний підходи – на конкретно-науковому рівні; герменевтичний підхід – на технологічному рівні.

- мотиваційно-цільовий (мета, завдання), що віддзеркалює провідну мету системи: сформувати

необхідні ціннісно-сміслові орієнтації майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти у процесі фахової підготовки, що стає можливим лише за умови прийняття майбутніми вихователями необхідних цінностей та смислів на внутрішньому рівні шляхом успішної мотивації;

- суб'єкт-суб'єктний, де провідними суб'єктами є майбутні вихователі ЗДО, науково-педагогічні працівники та адміністрація ЗВО, суб'єкти освітнього процесу різних закладів дошкільної освіти;

- змістовний (освітня, виховна, психологічна робота з майбутніми вихователями; підготовка науково-педагогічних працівників до формування ціннісно-сміслових орієнтацій майбутніх вихователів);

- середовищний (спеціально створене у закладі вищої освіти аксіологічне середовище для формування ціннісно-сміслових орієнтацій майбутніх вихователів);

- технологічний (форми, методи й етапи роботи щодо формування ціннісно-сміслових орієнтацій майбутніх вихователів);

- рефлексивно-результативний, що логічно пов'язаний зі всіма іншими компонентами та являє собою прогнозований результат системи, на який необхідно орієнтуватися під час безпосередньої роботи з різними суб'єктами означеного процесу.

Запропонована система формування ціннісно-сміслових орієнтацій майбутніх вихователів ЗДО має всі ознаки педагогічної системи, до яких провідні науковці (В. Краєвський, В. Садовський) відносять: наявність мети та прогнозованого результату, цілісність, наявність інтегративних якостей кожного елемента, структурованість, ієрархічність, взаємодію з іншими системами, здатність до саморозвитку, управління.

Метою системи формування ціннісно-сміслових орієнтацій майбутніх вихователів ЗДО є сформувати відповідні орієнтації у студентів, а орієнтовним результатом виступає сформованість таких орієнтацій. Запропонована система має чітку структуру (структурованість), що втілюється через взаємодію схарактеризованих вище компонентів (*концептуальний, мотиваційно-цільовий, суб'єкт-суб'єктний, змістовний, середовищний, технологічний, рефлексивно-результативний*), які підкорюються провідній меті (ієрархічність) та складають єдність (*цілісність*). Очевидно, що запропонована система, як і будь-яка педагогічна, взаємодіє з іншими (відкритість) – державою та суспільством, іншими соціально-педагогічними інститутами тощо.

Ураховуючи той факт, що суб'єкт-суб'єктний компонент системи на перше місце ставить

особистість майбутнього вихователя ЗДО як окремої системи, що постійно розвивається, самодосконалюється, запропонована нами система також здатна до саморозвитку та самоорганізації за умови успішного управління.

Отже, з точки зору системного підходу формування ціннісно-смыслових орієнтацій майбутніх вихователів розглядається як цілісна педагогічна система, елементи якої взаємопов'язані та взаємозалежні, складають специфічну структуру. Підкреслимо, що така система є функціональною лише за умови взаємодії структурних компонентів між собою.

Зрозумілим стає те, що під час осмислення проблеми формування ціннісно-смыслових орієнтацій майбутніх вихователів ЗДО з точки зору системного підходу такі категорії, як «система», «підсистема», «компоненти системи» набувають

певної відносності. Так, система може виступати підсистемою щодо тієї чи іншої системи – коли йдеться про систему формування ціннісно-смыслових орієнтацій майбутніх вихователів, то вона є підсистемою стосовно системи їхньої фахової підготовки. Компоненти такої системи своєю чергою можуть бути підсистемою в структурі системи. Так, майбутній фахівець також являє собою систему, натомість стосовно системи формування ціннісно-смыслових орієнтацій майбутніх вихователів він є підсистемою загальної системи.

Висновки. Як бачимо, застосування системного підходу до розв'язання проблеми формування ціннісно-смыслових орієнтацій майбутніх вихователів є цілком виправданим та дозволить розглядати цей феномен цілісно, враховуючи системні зв'язки між усіма підсистемами та їхніми структурними компонентами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Докучаєва В. В. Концептуальна модель формування проєктувальної компетентності майбутнього педагога як методологічна основа підготовки професіонала нового типу. *Інноваційні моделі підготовки майбутніх фахівців дошкільної та початкової освіти* : кол. моногр. / авт. кол. : О. Г. Брежнева та ін. Луганськ : вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. С. 57–101.
2. Системний підхід у вищій освіті : навч. посіб. / автори-упоряд. Т. Д. Кочубей, К. В. Івашченко. Умань : ПП Жовтий О. О., 2014. 131 с.
3. Галян І. М. Психологія ціннісно-смыислової саморегуляції майбутніх педагогів : дис. ... д. психол. наук. Київ, 2017. 544 с.
4. Яницький М. С., Серый А. В., Пелех Ю. В. Ценностно-смысловая парадигма как основа постнеоклассической педагогической психологии. *Философия образования*. 2013. № 1 (46). С. 175–185.
5. Професійна педагогічна освіта: системні дослідження : монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. 308 с.
6. Танько Т. П. Теорія та практика музично-педагогічної підготовки майбутніх вихователів дошкільних закладів у педагогічних університетах : автореф. дис. ... д. пед. наук. Харків, 2004. 41 с.
7. Беленька Г. В. Вихователь дітей дошкільного віку: становлення фахівця в умовах навчання : монографія. Київ : Світич, 2006. 304 с.

REFERENCES

1. Dokuchaieva V. V. (2013) Kontseptualna model formuvannia proektivalnoi kompetentnosti maibutnoho pedahoha yak metodolohichna osnova pidhotovky profesionala novoho typu. *Innovatsiini modeli pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv doshkilnoi ta pochatkovoї osvity* : [kol. monohr.]. [Conceptual model of formation of design competence of the future teacher as a methodological basis for the training of a professional of a new type. Innovative training models for future preschool and elementary education professionals: [collective monogram] / [avt. kol. : O. H. Brezhneva, N. V. Havrysh ta in.]. Luhansk, 2013. P. 57 – 101 [in Ukraine].
2. Systemnyi pidkhid u vyshchii osviti [The system approach in higher education] / avtory-uporiad. Kochubei T. D., Ivashchenko K. V. Uman, 2014. 131 p. [in Ukraine].
3. Halian I. M. (2017). *Psykhohohiia tsinnisno-smyslovoi samorehuliatsii maibutnikh pedahohiv* [Psychology of value-sense self-regulation of future teachers]. Doctor thesis. Kiev [in Ukraine].
4. Yanitskiy M. S., Seryy A. V., Pelekh Yu. V. (2013). *Tsennostno-smyslovaya paradigma kak osnova postneoklassicheskoy pedagogicheskoy psikhologii*. [Filosofiya obrazovaniya]. №1(46). P. 175–185.
5. Profesiina pedahohichna osvita: systemni doslidzhennia : monohrafiia [Professional pedagogical education: system studies: monograph] / za red. O. A. Dubaseniuk. Zhytomyr, 2015. 308 p. [in Ukraine].
6. Tanko T. P. (2004). *Teoriia ta praktyka muzychnopedahohichnoi pidhotovky maibutnikh vykhovateliv doshkilnykh zakladiv u pedahohichnykh universytetakh* [Theory and practice of music-pedagogical preparation of future preschool teachers in pedagogical universities]. Extended abstract of candidate thesis. Kharkiv. 41 p. [in Ukraine].
7. Bieliienka H. V. (2006). *Vykhovatel ditei doshkilnoho viku: stanovlennia fakhivtsia v umovakh navchannia*. Monohrafiia. [Kindergarten teacher: becoming a specialist in learning: monograph]. Kiev, 2006. 304 p. [in Ukraine].